

УДК 94(477)(092):930.25

НОВІ ДАНІ ПРО МАЄТНОСТІ РОДИНИ ОРЛИКІВ В УКРАЇНІ (за результатами проєкту «Резиденція Орлика. Відновлення України в архівах світу»)

Підготували до друку та прокоментували **Наталія Реброва, Наталія Дробязко,
Марина Траттнер**, переклав з латини **Станіслав Пархоменко**

NEW DATA ON THE ORLYK FAMILY'S HOLDINGS IN UKRAINE (based on results of the project «Orlyk's Residence. Recovering Ukraine in the World's Archives»)

Prepared for publication and commented on by **Natalia Rebrova, Natalia Drobiazko,
Maryna Trattner**, translated from Latin by **Stanislav Parkhomenko**

DOI: 10.58407/litopis.250311

© Н. Реброва, Н. Дробязко, М. Траттнер, С. Пархоменко, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2574-1444>; <https://orcid.org/0000-0001-6955-7112>;

<https://orcid.org/0009-0003-6937-2347>; <https://orcid.org/0009-0004-8160-489X>

Мета. Стаття розкриває розташування маєтностей Пилипа Орлика на Лівобережній та Правобережній Україні у XVIII ст. на основі архівних джерел України і Швеції. Автори вперше публікують перекладені листи з Державного архіву Швеції, які вказують на володіння Пилипа Орлика і є важливим внеском у збільшення джерельної бази. **Методи.** Для досягнення поставленої мети використано історичний аналіз матеріалів, зокрема наукових статей і ґрунтовних досліджень провідних істориків України. **Новизна.** Основною новизною роботи є введення в науковий обіг архівних документів із Державного архіву Швеції, які називають населені пункти, що належали гетьману в еміграції. Ця тема є важливою для відображення життя й діяльності Пилипа Орлика та його родини в Україні. **Висновки.** У результаті, стаття відкриває нові архівні джерела доби Гетьманщини, які стануть у нагоді історикам та краєзнавцям, оскільки представлені документи, які висвітлюють окремі сторінки життєвої дороги родини Орликів, пов'язаної з сучасними Чернігівською, Сумською, Полтавською, Житомирською, Черкаською та Івано-Франківською областями. Залишається ще відкритим питання розміщення млинів, що належали Пилипу Орлику, над чим ми будемо працювати далі.

Ключові слова: Пилип Орлик, Державний архів Швеції, маєтність, садиба, підприємства Пилипа Орлика.

The purpose. The article reveals Pylyp Orlyk's estates on the Left Bank and Right Bank of Ukraine in the 18th c. on the basis of archival sources from Ukraine and Sweden. For the first time, authors publish translated letters from the State archives of Sweden, which indicate possessions of Pylyp Orlyk and are an important contribution to the increase of the source base. **Methods.** To achieve this goal, we used historical analysis of materials, including scholarly articles and in-depth studies by leading historians of Ukraine. **Novelty.** The main novelty of the work is the introduction into scientific circulation of archival documents from the State archives of Sweden, which name the settlements that belonged to the Hetman in exile. This topic is important in reflecting the life and activities of Pylyp Orlyk and his family in Ukraine. **Conclusions.** As a result, the article opens up new archival sources that will be useful to historians and local historians of the Hetmanate era, as documents shed light on certain pages of the Orlyk family's life journey associated with the modern Chernihiv, Sumy, Poltava, Zhytomyr, Cherkasy, and Ivano-Frankivsk regions. The question of the location of mills owned by Pylyp Orlyk remains open, and we will continue to work on it.

Key words: Pylyp Orlyk, State archives of Sweden, estate, manor, Pylyp Orlyk's enterprises.

Сьогодні, коли Росія, як і понад 300 років тому, намагається вкрати частину нашої території та переписати історію, важливо знаходити невідомі сторінки нашого минулого, насамперед – нашого державотворення.

Проект «Резиденція Орлика. Віднайдення України в архівах світу» був ініційований Міністерством закордонних справ України у 2024 р. Метою є віднайдення документальної спадщини родини Орликів. Справжньою скарбницею, де зберігаються важливі для України документи про її боротьбу за територіальну цілісність і волю протягом XVIII ст., є Державний архів Швеції. Адже королівська Швеція і гетьманська Україна мали налагоджені дипломатичні зв'язки. Важливу роль у співпраці відіграли українські гетьмани Іван Мазепа та Пилип Орлик.

Вивчення та популяризація життя й діяльності гетьмана Пилипа Орлика та його родини є однією з тем, над якою працюють науковці Національного заповідника «Гетьманська столиця», провідні історики України та Європи. Тому проект «Резиденція Орлика. Віднайдення України в архівах світу» дав нам великі можливості дослідити маловідомі сторінки життя й діяльності Пилипа Орлика та презентувати свої знахідки широкому загалу.

Одним із напрямів дослідження стали маєтки Пилипа Орлика. Він, як і більшість козацької старшини, успішно поєднував політичну й підприємницьку діяльність. Раніше нам було відомо, що він як генеральний писар володів кількома ранговими маєтками неподалік Гадяча. До того ж він був власником сіл Домишлино в Чернігівському полку та Дремайлівка і Дорогинка – у Ніжинському, мав свої двори в Батурині та Ніжині. Як посаг за своєю дружиною Ганною, дочкою полтавського полковника Павла Герцика, Орлик отримав значні маєтності на Полтавщині. У своїх численних маєтках Орлик зводив млини, засновував підприємства з виготовлення скла (гути), поташу (буди), заліза (рудні), горілки (винниці та гуральні). Ганна Орлик теж займалася виробництвом спирту та горілки¹.

Джерела XVIII ст. називають володіння генерального писаря в Батурині та його околицях. Зокрема, «З перепису населення та земельних угідь Батурина 1750 р.» ми дізнаємося ще про три місця, пов'язані з ім'ям Орлика: «Место Орликовщина», «З митченскою башнею на предместе Орликовщина» та «Место Орликовщина ж подле Иосифа Шеремета»². Проте вже в «Описі нерухомого майна А. Розумовського в Батурині 1836 р.» такі відомості відсутні³.

В «Мазепиній книзі» зазначається, що в Батурині на 1726 р. було п'ять маєтків в запустині. І один із них, «подля церкви Покрови»⁴, належав Пилипу Орлику. Ще одним підтвердженням розташування маєтку Орлика в районі Побожовки є відомості з опису Батурина 1760 р.: «место пустое изменника Орлика против места изменника Фридриха»⁵.

Історично відомо, що Пилип Орлик жив у Батурині й побудував власну садибу, в якій мешкав зі своєю родиною до 1708 р. Тоді садибу вщент спалили московські війська, і лише через три століття завдяки археологічним дослідженням нам вдалося відкрити фундаменти будинку та виявити пічні кахлі поч. XVIII ст.⁶ Ці знахідки стали свідками життя Пилипа Орлика в гетьманській столиці. Поки що досліджено лише частину садиби. Цю пам'ятку необхідно всебічно вивчити й музеєфікувати, адже вона – єдине в Україні меморіальне місце, безпосередньо пов'язане із видатною особистістю – Пилипом Орликом.

Ще один двір Пилип Орлик мав у с. Митченки, яке розташоване за 8 км від Батурина: «...да изменника Орлика лесъ за селом Мелнею и другого изменника Григория канцеляриста бор под селом Мелнею і поля пахотные и сенокоси коло села Митченкоу и двори в селе Митченках»⁷. Ця інформація підтверджена зі спогадів жителя с. Митченки, Івана Заліського: «...в дитинстві (було це в 1946 р.) при мені засипали підвальне приміщення від того будинку, який належав Орлику, усіляким мотлохом і зрівняли із землею»⁸. Також від нього дізналися, що на цьому місці відбувалися провали ґрунту та відкрилася підземна траншея. Можливо, це був підземний хід. Також до сьогодні збереглося насадження лип, яке в народі має назву «Липова алея Пилипа Орлика».

У 1708 р. Іван Мазепа своїм універсалом надав Орликові села Кривець і Риловичів Топальський сотні Стародубського полку (за часів гетьманування І. Мазепа до Стародубщини, що зараз на Брянщині, належала й територія Семенівського р-ну Чернігівської обл.).

¹ Мигалиський М. «Економічний журнал». *Радіо Свобода*. 2003. 5 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/908717.html>.

² Батурин: сторінки історії / Упор. О. Коваленко. Вид. 2-е, доп. Чернівці, 2012. С. 138.

³ Там само. С. 279.

⁴ Мазепина книга / Упор. І. Ситий. Чернівці: ЦНТЕІ, 2005. С. 81.

⁵ Дегтярьов С. Маловідомий опис м. Батурин 1760 р. *Сумський історико-архівний журнал*. Суми, 2010. № VIII–XIX. С. 50.

⁶ Когут З., Мезенцев В., Ситий Ю. Розкопки в Батурині 2017. Реконструкція герба Пилипа Орлика. Торонто, 2018. С. 20.

⁷ Батурин: сторінки історії. С. 283.

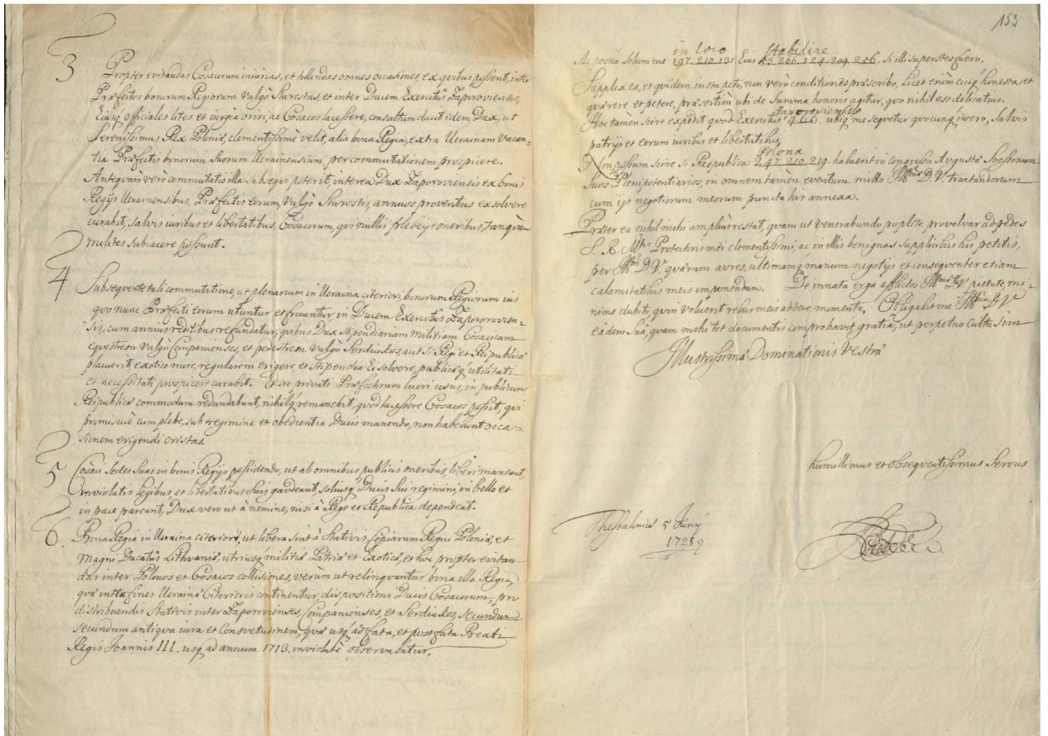
⁸ Ткачук М., Сапожников Ю. Бджільницька Мекка у відходах. *Україна Молода*. 2011. № 71 (4079). С. 8–9.

Гетьман також дозволив генеральному писарю завести рудню Карпівську й біля неї оселити слобідку, названу за прізвиськом засновника «Орликівкою»⁹.

Пилип Орлик був найбільш довіреною особою гетьмана Івана Мазепи, підтримав його політичні погляди й разом із ним перебував у еміграції. Відтак усі його маєтки та підприємства були конфісковані.

У листі до митрополита Стефана Яворського від 1 липня 1721 р. Пилип Орлик так пише про свої володіння: «...мав я з обох боків Дніпра майно, що почасти належить до обов'язків генерального писаря, які тоді я виконував, почасти дане мені гетьманом, почасти отримане в придане з дружиною, почасти куплене власними грошима, почасти засобами моїми в маєтності споруджене. Отже, майном, яке належить до посади генерального писаря, — немаленьким містом із прилеглими селами і доволі успішними млинами і селом великим в околицях Батурина, — володіє тепер той, хто виконує цю посаду. Гетьманом тільки два села передані мені, потрапили в інші руки. На власні гроші купленими і в придане з дружиною отриманими ділянками, млинами, лісами й іншим майном хто тепер володіє, не відомо. А з цього боку Дніпра маєтності на мої кошти засновані, два міста і п'ять сіл, де більше ніж 3000 жителів було, разом із самою Україною, завдяки Прутському договору, укладеному з турками, перейшли у володіння поляків. Отже, крім майна, яке за спадковим правом мені належить, нічого мені не залишається в Україні з обох боків Дніпра»¹⁰.

Із листа Пилипа Орлика до державного секретаря барона Даніеля Нікласа фон Гепкена, частково написаного шифром 5 червня 1728 р. і відправленого з Салонік, ми дізналися нові відомості про нерухомість родини Орликів: «Утім, король Станіслав, коли тримав мою дочку біля святої купелі хрещення, подарував мені навіки як спадкову власність своє місто Лещин із усіма прилеглими до нього землями в Польській Україні, розташованими біля річки Тетерів. І не оминув мовчанням обіцянку, дану мені від імені короля і республіки всіма сенаторами та магнатами, як винагороду й відплату за мою ревну любов до батьківщини, якою я керувався на благо її загалу, відмовившись від захисту Лівобережної України.

Лист Пилипа Орлика до державного секретаря барона Даніеля Нікласа фон Гепкена. 1728 р.
Зберігається у Державному архіві Швеції.

Тож було б справедливим і корисним, щоб, знехтувавши стільки урочистих обіцянок, позбавивши себе подяки республіки, яка була мені нареченою, залишивши такі багаті й

⁹ Оглоблін О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. Розділ IV. Нью-Йорк–Париж–Торонто, 1960. С. 115.

¹⁰ Пилип Орлик і мазепинці. Джерела / Упор. Т. Таїрової-Яковлевої. Київ, 2022. С. 54.

великі свої статки, і ще багато інших володінь із князівським правом в Україні, яка підпорядкована Польщі, я повернувся б на Лівобережну, до колишньої Русі, щоб отримати лише два повіти та інші, не такі важливі володіння»¹¹.

І далі Пилип Орлик надає такі відомості: «Я володів, згідно з правом головного урядника, який я обіймав під керівництвом гетьмана Мазепи, великими маєтками, що за давнім козацьким законом належать до цієї посади, як і ті, хто отримує підвищення, відповідно успадковують ці маєтки. Я мав також два села, одне в Чернігівському, інше в Стародубському повітах, із земельними ділянками, маєтками та млинами, набутими там у спадок власним коштом, а в Полтавському повіті я не мав жодного іншого маєтка, який би я не отримав як посаг за дружиною. Але якщо, склавши гетьманську посаду, я не був би забезпечений іншою, рівноцінною, і навіть більшою, і повернувся б до самого володіння ними, як людина приватного стану, звичайно, я не зміг би з їхніми мізерними доходами ні відновити втрачене, ні жити з такою великою сім'єю чесно, як належить. Проте, окрім того, що за добру монету придбаного й приданого, я ще маю більше, але з тієї частини Борисфена в Україні, яка, за не прийняттям від мене турецької протекції, на користь моєї батьківщини, республіки Польської, за мандатом і волею Благословенного Королівства, перейшла в силу Карловицького договору, від узурпації росіян і претензій турків, у спадкове володіння тієї ж республіки. Отже, там, на землях родючих, що течуть медом і молоком, багатолюдних, які мені дорого коштують, я маю колонії, а саме два міста: Олов'ятин¹² і Тальне, і десять великих сіл, що прилягають до них, де проживає велика кількість сімей. Я також купив і побудував, з чималими витратами, млини, захищені дамбами, на річках Тясмин, Рось та Ольшанка, ліпших, кращих і корисніших за які, у всій Україні немає, крім...»¹³.

Локалізувати нововиявлені маєтності Пилипа Орлика нам вдалося без особливих складнощів. Вони розташовані в сучасних Житомирській та Черкаській областях. А от зі встановленням точних місць млинів були складнощі. За даними дослідника України доби Івана Мазепи Сергія Павленка, на кожній річці України до 1709 р. були встановлені млини. Загалом їх було до 3000. Дамби перетинали невеликі річки й зводилися для млинів. Ці млини також крутили колеса рудень і допомагали виробляти рудень (метал) і гут (скло). Дамби також були мостами.

У Центральному державному історичному архіві України (м. Львів) зберігаються справи, які вказують на місце проживання дружини Пилипа Орлика Ганни і їхніх доньок у м. Станіслав (сучасне м. Івано-Франківськ) під опікою представника польського шляхетського роду Юзефа Потоцького. У заяві київського воєводи Станіслава Потоцького про автентичність документів дружини гетьмана від 22 січня 1752 р. йдеться: «До канцелярії й нинішніх Галицьких гродських старостинських актів особисто з'явилася найсвітліша вельможна Анна з Орликів, дружина найсвітлішого вельможного Орлика, запорозького гетьмана, й подала для внесення до актів нинішнього суду письмове свідоцтво найсвітлішого вельможного Потоцького, воєводи й генерала Київської землі й старости цього міста, надане їй у її справі й підписане його власною рукою і [скріплене] звичною печаткою такого змісту: Станіслав з Потока, на Збараському князівстві, Станіславові, Немирові, Йо-зефові, Кротошині і Бродах Потоцький, воєвода й генерал земель Київської, Галицької, староста коломийський, лежайський, снятинський та ін., усім і кожному, кому це б належало чи належить знати, до відома. До нас звернулася з запитом найсвітліша вельможна Анна, княгиня з Орликів, колишня дружина, а нині вдова покійного найсвітлішого вельможного Орлика, запорозького гетьмана, про задоволення прохання у її справі щодо поданого нижче письмового свідоцтва як правильного й безсумнівного і для непохитного переконання всім назагал, кого б це цікавило, щодо розуміння, що згадана вище найсвітліша вельможна графиня (!) Анна де Орлик зі своїми дітьми Варварою і Анною, нащадками від покійного найсвітлішого й вельможного Орлика, перебуває у моїх володіннях тут, у Станіславові, про що доводиться до відома всіх місцевих жителів, нині вони живі й здорові і перебувають у повній силі, щодо цілковитого здоров'я яких для якомога більшої уваги й твердої певності скріплюємо це свідоцтво підписом власної руки»¹⁴.

Підсумовуючи зазначимо – завдяки архівним документам ми знаємо, що маєтки Пилипа Орлика розташовувалися на території сучасних українських областей: Чернігівської,

¹¹ Diplomata Cosacica. SE/RA/2113/2113./2 (1711–1741). Riksarkivet sdigitala arkiv. URL: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/40006080_00224#?cv=223&c=&m=&s=&xywh=-583%2C-91%2C3338%2C1796.

¹² Зараз Голов'ятин. Відомості про Голов'ятинську сотню 1648–1653 рр. див.: Заруба В. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648–1782 рр. Дніпропетровськ, 2007. С. 133.

¹³ Diplomata Cosacica...

¹⁴ Центральний державний історичний архів України м. Львів. Ф. 5. Галицький гродський суд. Оп. 1. Спр. 261. Арк. 199–200.

Сумської, Полтавської, Житомирської та Черкаської, його родина в сер. XVIII ст. під опікою польського шляхтича Юзефа Потоцького жила в Станіславі (нині Івано-Франківськ).

Символічно, що в час, коли український народ героїчно протистоїть російському воєнному вторгненню, ми в історичних колах відстоюємо історичну справедливість нашої країни та наших керманичів. Робота з ушанування пам'яті гетьмана Пилипа Орлика та його родини, вивчення і дослідження сторінок їхнього життя триває. Ми готуємо до публікації масиви унікального історичного матеріалу.

References

- Dehtiarov, S. (2010). Malovidomyiypys m. Baturyn 1760 r. [Little-known description of the town of Baturyn in 1760]. Sumy, Ukraine.
- Kohut, Z., Mezentssev, V., Sytyi, Yu. (2018). Rozkopky v Baturyni 2017. Rekonstruktsiia herba Pylypa Orlyka [Excavations in Baturyn 2017. Reconstruction of the coat of arms of Pylyp Orlyk]. Toronto, Canada.
- Kovalenko, O. (Comp.). (2012). Baturyn: storinkyistorii [Baturyn: pages of history]. Chernihiv, Ukraine.
- Ohloblin, O. (1960). Hetman Ivan Mazepa ta yoho doba [HetmanIvanMazepaandhistime]. New-York, Paris, Toronto.
- Sytyi, I. (Comp.). (2005). Mazepyna knyha [Mazepa's book]. Chernihiv, Ukraine.
- Tairova-Yakovlieva, T. (Comp.). (2022). Pylyp Orlyk i mazepyntsi. Dzherela [PylypOrlykandtheMaze-pians. Sources]. Kyiv, Ukraine.
- Tkachuk, M., Sapozhnikov, Yu. (2011). Bdzhilnytska Mekka u vidkhodakh [A beek-keepingMeccainwaste]. *Ukraina Moloda – Young Ukraine*, 71 (4079), P. 8–9.
- Zaruba, V. (2007). Administratyvno-terytorialnyi striita administratsiia Viiska Zaporozkoho u 1648–1782 rr. [AdministrativeandterritorialstructureandadministrationoftheZaporozhianarmyin 1648–1782]. Dnipropetrovsk, 2007

Реброва Наталія – кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України (м. Батурин, Чернігівська обл., 16512, Україна).

Rebrova Nataliya – candidate of historical sciences, honored worker of culture of Ukraine (Baturyn, 16512, Chernihiv region, Ukraine).

E-mail: yh0675429772@ukr.net

Дробязко Наталія – заступник завідувача відділом Національного заповідника «Гетьманська столиця» (м. Батурин, Чернігівська обл., 16512, Україна).

Droblyazko Nataliya – deputy head of the department of the National reserve «Hetman's capital» (Baturyn, 16512, Chernihiv region, Ukraine).

E-mail: natali.droblyazko@ukr.net

Траттнер Марина – магістр європейського ділового права, журналіст, перекладач, автор блогу «Наша історія МТ» (Björkstigen 3, 24732 SödraSandby, Швеція).

Trattner Marina – master of European business law, journalist, translator, author of blog «Nasha istoriia MT». (3 Björkstigen, 24732 Södra Sandby, Sweden).
E-mail: marina.trattner1@gmail.com

Пархоменко Станіслав – ревізор, Харківська професійна спілка учасників бойових дій (Куликівський узвіз, 9, м. Харків, 61002, Україна).

Parkhomenko Stanislav – revisor, Kharkiv trade union of the participants of military operations (9 Kulykivskyuzviz, Kharkiv, 61002, Ukraine).
E-mail: khpsubd@gmail.com

Дата подання: 26 грудня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 25 червня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Реброва, Н., Дробязко, Н., Траттнер, М., Пархоменко, С. Нові дані про маєтності родини Орликів в Україні (за результатами проєкту «Резиденція Орлика. Відновлення України в архівах світу»). *Сіверянський літопис*. 2025. № 3. С. 109–114. DOI: 10.58407/litopis.250311.

Цитування за стандартом APA

Rebrova, N., Drobyazko, N., Trattner, M., Parkhomenko, S. (2025). Novi dani pro maietnosti rodyny Orlykiv v Ukraini (za rezultatamy proiektu «Rezydentsiia Orlyka. Vidnovlennia Ukrainy v arkhivakhsvitu») [New data on the Orlyk family's holdings in Ukraine (based on results of the project «Orlyk's residence. Recovering Ukraine in the world's archives»)]. *Siverianskyilopys – Siverianchronicle*, 3, P. 109–114. DOI: 10.58407/litopis.250311.

